

**ОЛОН НИЙТИЙН АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫГ ХАНГАХ, НИЙГМИЙН
ХЭВ ЖУРМЫГ САХИУЛАХ ТАЛААРХ ГАДААДЫН ЗАРИМ
ОРНЫ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ**
(Харьцуулсан судалгаа)

Р.Хатанбаатар, А.Пагма

1. Нийгмийн тогтсон хэм хэмжээний эсрэг үйлдлийн эрх зүйн зохицуулалт

Нийгмийн ба олон нийтийн эсрэг үйл байдал (*antisocial behaviour, антисоциальное поведение*) гэж ерөнхийд нь эрх зүй, ёсзүй-ёс суртахуун болон соёлын хэм хэмжээнд нийцэхгүй үйл байдал буюу тухайн нийгэмд, тухайн цаг үед тогтсон хэм хэмжээнээс гажууд аливаа үйлдлийг хэлнэ гэж тодорхойлж болох боловч нэгэн утгатайгаар, нэгдсэн байдлаар томьёолж, зохицуулах боломжгүй юм. Жишээлбэл, Их Британид олон нийтийн эсрэг үйл байдлыг гүнлэг, хот, суурин газар, дүүрэг бүрт өөр өөрөөр томьёолсон байгаагаас гадна орон нутгийн засаг захиргааны байгууллага, орон сууцны нөхөрлөлүүд, байгал орчны ариун цэврийн нөхөрлөлүүд, нутгийн цагдаагийн байгууллага бүр өөр өөрийн хариуцах ажлын хүрээнд томьёолдог бол Украйнд Нийгмийн ёс суртахууныг хамгаалах тухай хуулиар зохицуулдаг байна.

Нийгмийн хэм хэмжээнээс гажууд аливаа үйлдлийг ерөнхийд нь буруутай үйлдлүүд буюу делинквент үйлдэл гэж хэлэх бөгөөд үүнд насанд хүрээгүй хүүхдийн хичээл таслах, жижиг хэмжээний танхайрал (хулигаан), чадал багатай нэгнээ дээрэлхэх зэрэг эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхгүй үйлдлээс эхлээд эрүүгийн гэмт хэрэг хүртэлх өргөн хүрээтэй ойлголтыг хамруулан үздэг. Тухайлбал, нийгмийн хэм хэмжээг үл дагах, худал хэлэх, айлгах, мэхлэх, хар тамхи, архины хамааралтай болохоос эхлээд орчныхоо эсрэг хүч хэрэглэх, түрэмгийлэх, харгис хатуу үйлдэл хийх, хулгай хийх, галдан шатаах, зандалчлах хүртэл аливаа үйлдлийг хамруулна.

Хэдийгээр нийгмийн ёс суртахуун болон олонхийн эрхийн ойлголтууд нийгэмд мөрдөх хэм хэмжээг тодорхойлох боловч нөгөө талаас тодорхой хувь хүний эрхийг зааглах үндэс болдог. Ялангуяа ёс суртахууны хэм хэмжээ бол цаг үеэ дагаад амархан өөрчлөгдөн хувьсаж байдаг зүйл билээ. Төрөөс зохицуулсан ёс суртахууны хэм хэмжээ нь заавал дагах ёстой эрх зүйн хэм хэмжээ болон хувирах тул төрийн болон эрх зүйн талаас нийгмийн ёс суртахууныг зохицуулах гэж хэт улайран зүтгэхгүй байх нь зөв гэж үздэг тал бий. Нөгөө талаас төрийн энэхүү зохицуулалт нь маш тодорхой шалгууртай байх шаардлагатай. Нийгмийн ёс суртахууныг мөрдүүлэх талаар Их Британи ба Украйны эрх зүйн зохицуулалтаас үзвэл энэхүү шалгуурын асуудал үнэхээр чухал нь харагдана.

Нийгмийн ёс суртахууны хэм хэмжээний талаар Америкийн болон Европын чиг хандлага нилээд ялгаатай байдаг байна. Америкт хүний өөрийгөө илэрхийлэх эрх чөлөөг хүндлэх үүднээс ёс суртахууны асуудлыг хуулиар зааглахдаа хамгийн бага хязгаарлалттай байхад анхаардаг бол Европод нилээд олон хязгаарлалт тавих хандлагатай байна. Гэхдээ Европод 1950 онд батлагдсан Европын хүний эрхийн конвенц (*Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*)⁹⁷-оор хүний өөрийгөө илэрхийлэх эрх чөлөөг аль болохоор бага хэмжээгээр хязгаарлах хандлага улам бүр нэмэгдсээр байгааг Европын хүний эрхийн шүүх (*European Court of Human Rights*)⁹⁸ онцлон тэмдэглэсэн байдаг.

⁹⁷conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/005.htm

⁹⁸<http://www.echr.coe.int/Pages>

Ер нь нийгмийн ёс суртахууны болон хүний өөрийгөө илэрхийлэх эрх чөлөөний харьцааны асуудалд улс орнуудын эрх зүйн хандлага ихээхэн ялгаатай байдгаас үүдэн Европын хүний эрхийн шүүх аливаа маргаантай асуудалд шүүхийн зүгээс оролцохдоо дараах 3 зүйлийг анхаарч баримталж байхаар тогтсон байна. Үүнд:

- хуулинд ийнхүү оролцох заалт бий юу,
- энэ оролцоо нь хуулийн тодорхой зорилготой юу,
- ер нь ардчилсан нийгэмд ийнхүү оролцох зайлшгүй шаардлага бий юу гэсэн асуулт болно.

Энд нэгэн тодорхой жишээг дурдая. 1980 онд Шведийн иргэн Олссоны гэр бүлийнхэн засаг захиргааны байгууллагаас уг гэр бүлийг хүүхдээ зөв хүмүүжүүлж чадах ёс суртахууны эрхгүй гэж үзэн хүүхдийг нь улсын асрамжийн газарт өгөх шийдвэр гаргасны дараа засгийн газрынхаа эсрэг Европын хүний эрхийн шүүхэд гаргасан гомдлоос үүдэн дараах дүрмийг гаргажээ⁹⁹. Аливаа хууль эрх зүйд нийцсэн байхын тулд:

- Хуулиар тогтоосон хэм хэмжээ нь хангалттай хэмжээгээр нарийн тодорхой томъёологдсон байх,
- “хуулийн дагуу” гэсэн хэллэг нь хууль хэрэглэгчийг зөвхөн тодорхой хуульд төдийгүй уг хууль эрх зүйг дээдлэх зарчимд нийцсэн чанартай эсэхэд анхаардаг байх нөхцөл бүрдүүлсэн байх зэрэг болно.

Их Британи

Олон нийтийн эсрэг үйлдлийн тухай журмыг (*An anti-social behaviour order*)¹⁰⁰ Их Британид 1998 оноос мөрдөж эхэлсэн бөгөөд уг журмаар олон нийтийн эсрэг үйл байдал гаргасан нь тогтоогдон, батлагдсан боловч уг үйлдэл нь эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхгүйгээр хэмжээтэй байгаа этгээдийн эсрэг авах иргэний хэргийн арга хэмжээг тодорхойлжээ.

1998 оны Эрүүгийн гэмт хэрэг, зөрчлийн тухай хуулиар (*The Crime and Disorder Act 1998*)¹⁰¹ “бусад гэр бүлийн нэг буюу түүнээс олон гишүүний амгалан байдлыг алдагдуулсан, түгшүүр төрүүлсэн, шаналал учруулсан” үйлдэл гаргасан этгээдийг гэмт хэрэгтэн гэж тодорхойлжээ. Олон нийтийн эсрэг үйлдлийн тухай журамд үндэслэн энэ хуулиар иргэний хариуцлага хүлээлгэн уг этгээдийг 5 хүртэл жилээр хорих ял оноож болохоор болсон байна. Энд нэг онцлон дурдууштай зүйл бол ийнхүү шийтгэгдсэн этгээдийг эрүүгийн ял шийтгэл эдэлж байсан гэж тооцохгүй. Олон нийтийн эсрэг үйлдлийн тухай журмаар эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхгүй боловч зөрчил гаргасан этгээдийг тодорхой олон нийтийн үйл ажиллагаанд оролцохгүй байх, тодорхой нутаг дэвсгэрт орохгүй байх зэрэг шийтгэл оноож болдог.

2003 онд Олон нийтийн эсрэг үйлдлийн тухай хуулийг (*Anti-social Behaviour Act 2003*)¹⁰² батлан гаргаж дээрх журамд заагдсан зөрчлүүд дээр хүүхдийн хөл хорих цаг тогтоох, бөөгнөрөн цугларсан хүмүүсийг тараах зэрэг ойлголтуудыг оруулжээ. Ийнхүү энэ хуулиар дараах үйлдлүүдийг нийгэм болон олон нийтийн эсрэг үйл байдал гэж үзэхээр болсон байна:

- олон нийтийн дунд бүдүүлэг авирлах,
- мансууруулах, хордуулах зэрэг үйлчилгээтэй сэтгэгцэд нөлөөлөх бодис хэтрүүлэн хэрэглэх,
- гудманд архи уух,
- дефекаци (олон нийтийн газарт шээх),
- олон нийтийн газарт амьтныг зохисгүйгээр байлгах,
- гуйлга гуйх,

⁹⁹CASE OF OLSSON v. SWEDEN (No. 1), European Court of Human Rights. <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/>

¹⁰⁰www.gov.uk/asbo

¹⁰¹<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/37>

¹⁰²<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/38/data.pdf>

- олны дунд хурьцах,
- бусдын биеийг үнэлүүлэх зорилгоор бусдыг эргүүлдэх, ятгах,
- автомашинаа хулгайлагдаж болохоор хамаагүй орхих,
- автомашинтай холбоотой мотороо хэт өндөр дуутай байлгах, зориулалтын бус газар уралдах, дугуйгаа чахруулах, дуут дохио хангинуулах зэрэг үйлдэл,
- шуугиан үүсгэх бизнес, үйлдвэрлэл явуулах,
- түгшүүрийн дохионы шуугиан үүсгэх,
- баар, цэнгээний газраас шуугиан үүсгэх,
- хог тарих, хашаа байшинг сараачих зэргээр орчныг бохирдуулах,
- олон нийтийн газарт нус, шүлсээ хаях,
- фейерверк, салютыг зүй бусаар ашиглах,
- олон нийтийн газарт бусадтай маргаан үүсгэх, хэт шуугиантай байх, бусдыг үл хүндэтгэсэн үйлдэл гаргах,
- согтуугаар элдэв үйлдэл гаргах,
- гал түймэр, түргэн тусламж, цагдаа зэрэг яаралтай үйлчилгээний утсанд хуурамч дуудлага хийх,
- баар, цэнгээний газарт хориглосон цагт архи дарс худалдах,
- арьс өнгө, шашин, хүйс, бэлгийн чиг хандлага, нас, хөгжлийн бэрхшээл зэргээр ялгаварласан хэв журмын зөрчил зэрэг болно.

Мөн нийгэм ба олон нийтийн эсрэг үйл байдал гаргаж болох сэтгэцийн эмгэгтэй хүмүүсийг эмчлэх, сэтгэл зүйчийн тусламж үзүүлэх, эмнэлэгт хэвтүүлэх, эм бэлдмэл өгөх зэрэг нийгмийн үйлчилгээ үзүүлэх талаар хуульчилсан.

Их Британид нутгийн захиргааны байгууллагууд, орон нутгийн цагдаагийн байгууллагын зүгээс иргэдэд олон нийтийн эсрэг үйл байдал гэж юуг ойлгох, иргэдийн зүгээс энэ тохиолдолд ямар арга хэмжээ авах талаар ойлголт өгөхийг ихэд чухалчлан үздэг байна. Жишээ болгон иргэдэд өгдөг нэгэн анхааруулгын талаар товч дурдая.

Хэрэв та олон нийтийн эсрэг үйлдлийн эсрэг ямар нэгэн арга хэмжээ авах гэж байгаа бол юуны өмнө уг үйлдлийн талаар хэн хариуцлага хүлээх ёстойг тогтоохыг хичээх хэрэгтэй. Мөн уг үйлдэл нь санаатай үйлдэл үү, санамсаргүй юу гэдгийг тогтоохыг хичээ. Ингээд таны дараа нь хийх үйлдэл тань та чухам ямар төрлийн үйлдлийн эсрэг гомдол гаргаж байна, та ямар үр дүнг хүсч байна гэдгээс шалтгаална. Жишээлбэл, та дараах зүйлийн аль нэгийг хүсч байж болох юм:

- Олон нийтийн эсрэг үйл байдлыг зогсоох
- Уг үйлдлээс үүдсэн хохирол, гэмтлийг нөхөн авах, барагдуулах
- Буруутан этгээдээр уучлал гуйлгах
- Буруутан этгээдийг өөр газар руу нүүлгэх
- Уг үйлдлийн төлөө хариуцлага хүлээвэл зохих этгээдийг нүүлгэх, хөөн гаргах эх мэт.

Үүний дараа та өөрийн хийх үйлдэл юуу үйлдлүүдийг тодорхойлох хэрэгтэй:

- Бие даан хийх. Хэрэв та уг үйлдлийг зогсоогоод, цааш нь хуулийн байгууллага, шүүхэд хандах шаардлагагүй гэж үзэж байвал нутаг дэвсгэрийн холбогдох байгууллагуудад хандаж тусламж хүсэх хэрэгтэй.
- Нутгийн захиргааны байгууллагуудын зүгээс арга хэмжээ авахыг хүсэх.
- Байрны эзэн, түрээслүүлэгчдийн зүгээс арга хэмжээ авахыг хүсэх. Хувийн болон нийтийн секторын аль ч түрээслүүлэгч үүссэн хүндрэлтэй байдлыг зогсоох арга хэмжээ авах үүрэгтэй байдаг. Үүний тоонд түрээсийн гэрээг цуцлах ч орно.
- Цагдаад хандах. Цагдаагийн байгууллагад олон нийтийн эсрэг үйлдлийг зогсоох өргөн эрх мэдэл бий.

Латви

Рига хотын Думаас¹⁰³2007 онд батлан гаргасан “Рига хот дахь нийгмийн хэв журмын дүрэм”-д¹⁰⁴ олон нийтийн ёс суртахуунтай холбоотой нилээд заалтууд орсон байна. Тухайлбал, Рига хотын нутаг дэвсгэрт хүмүүсийн амгалан тайван байдал, байгууллагуудын хэвийн ажиллагаанд саад болохоор шуугиан гаргахыг хориглох бөгөөд өөрийн үйлдэл юмуу эс үйлдлээр тогтоогдсон норматив хэмжээг хэтэрсэн шуугиан тогтмол гаргасан этгээдэд хуулийн хариуцлага хүлээлгэнэ.

Мөн олон нийтийн газарт хориглох зүйлд:

- Унтах, хоноглох,
- Нар жаргахаас нар мандах хүртэл хугацаанд гадуур хувцсан дээрээ гэрэл сарниулагчгүйгээр дугуйт тэшүүр, дугуйт самбараар явах,
- Механик тээврийн хэрэгсэлд техникийн үйлчилгээ (тос болон хөдөлгүүрийн бусад шингэн солих, мотор угаах) хийх, зориулалтын бус газарт машин угаах,
- Зориулалтын бус газарт шүлсээ хаях, хог тарих, бие засах,
- Барилга байгууламж, хашааг элдэв бичиг бичих, зураг зурах зэргээр бохирдуулах,
- 7-23 цагийн хооронд хошуувч, хүзүүвчгүйгээр нохой зугаалуулах, хүүхдийн тоглоомын талбай, спортын болон цэнгээний газарт нохой зугаалуулах,
- Олон нийтийн арга хэмжээ зохиогдож буй газарт шилэн болон бусад хагарахаар савтай ундааны зүйлс авч орох,
- Согтууруулах ундаа хэрэглэхийг зөвшөөрснөөс бусад бүх газарт онгойлгосон савтай шар айраг болон бусад согтууруулах ундаатай байх,
- Зөвшөөрөгдөөгүй газарт усанд сэлэх,
- Улсын болон нутгийн захиргааны байгууллагын мэдээллийн тэмдгүүд (хориглох, анхааруулах, хязгаарлах тэмдгүүд гэх мэт)-ийг гэмтээх, байрлалыг нь өөрчлөх гэх зэрэг заалтууд орсон байна.

Энэ дүрмийн сонирхолтой нэг хэсэг нь хүүхэдтэй холбоотой заалтууд юм. Тухайлбал, хичээлийн цагаар 16 хүртлэх насны хүүхэд сургуулийн удирдлагын бичгээр өгсөн зөвшөөрөлгүйгээр компьютерийн салонд байхыг хориглоно; эцэг эх нь цуг яваагүй тохиолдолд 16 хүртлэх насны хүүхэд оройн 22 цагаас өглөөний 7 цаг хүртэл олон нийтийн газарт байхыг хориглоно; гэсэн заалтууд уг дүрэмд байна. Энэ 2 заалттай холбоотойгоор дүрэмд зугаа цэнгэлийн газар болон компьютерийн салон ажиллуулагч этгээд дээрхи 2 заалтыг хэрэгжих нөхцлийг бүрдүүлэх үүрэгтэй гэж заажээ.

Заавал мөрдөх ёстой энэхүү дүрмийг зөрчигчдөд захиргааны хариуцлага хүлээлгэн их хэмжээний мөнгөн торгууль оноодог байна.

Украин

Украин улсад 2003 онд “Нийгмийн ёс суртахууныг хамгаалах тухай хууль” (*Закон Украины “О защите общественной морали”*¹⁰⁵) батлан гаргаж, мөрдөж байна. Уг хуульд 2010 онд зарим нэмэлт, өөрчлөлт¹⁰⁶ оруулжээ. Хуулиар нийгмийн ёс суртахуунд сөргөөр нөлөөлж болзошгүй аливаа төрлийн бүтээгдэхүүн тархахаас нийгмийг хамгаалах эрх зүйн үндсийг тогтооно гэж заасан байна. Нийгмийн ёс суртахууныг уг хуульд “уламжлалт оюун санааны болон соёлын үнэт зүйлс, сайн үйлс, нэр төр, нандин чанар, нийгмийн өмнө хүлээх үүрэг, ухамсар, шударга ёсны талаар нийгэмд тогтон бий болсон зан заншил, үйл үйлдэл, ёс зүйн хэм хэмжээний системийг хэлнэ” гэж тодорхойлжээ. (*Нийгмийн ёс суртахууны*

¹⁰³<https://www.riga.lv>

¹⁰⁴Правила общественного порядка в Риге. <http://www.alex-lawyer.lv/>

¹⁰⁵<http://www.4p.com.ua/content/zakon-ukrainy-o-zashchite-obshchestvennoi-morali>

¹⁰⁶gallerymedia.com/images/docs/MR.DOC

талаар өнөөг хүртэл олон зууны турш хэн ч нэгэн утгатайгаар тодорхойлж чадаагүй юм. Украйны хууль тогтоогчид арай хэтрүүлэв үү дээ. Энэ тодорхойлолтонд орсон олон ойлголтууд нь үндсэндээ хуулийг хэрэглэж буй этгээд уг тодорхойлолтыг хэрхэн ойлгож, тайлбарлахаас хамаарах нь хэнд ч илэрхий. Уламжлалт үнэт зүйлс ч нийгмийн хөгжлийг дагаад өөрчлөгдөж байдаг зүйл. Одоогоос 30 жилийн өмнөх оюун санаа, соёлын үнэт зүйлс өнөөгийнхөөс ихэд ялгаатай байдаг бус уу.)

Нийгмийн ёс суртахууныг хамгаалах тухай хуулиар зохицуулсан гол харилцаа нь:

- Украин улсад порнографийн шинжтэй аливаа бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, борлуулахыг хориглоно. Порнографийн шинжтэй эсэхийг төрийн захиргааны тусгай байгууллага тогтооно.
- Эротик шинжтэй болон хүчирхийлэл, харгислалын элемент агуулсан аливаа бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, борлуулах, тараахдаа хуулиар тогтоогдсон хязгаарлалтын хүрээг хатуу баримтлах.
- Мөн доор дурдсан агуулгатай бүтээгдэхүүнийг үйлдвэрлэх, тараахыг хориглоно. Үүнд:
 - Дайн, үндэсний болон шашны дайсангал, Украин улсын үндсэн хуулийн тогтолцоо, газар нутгийн бүрэн бүтэн байдлыг хүчээр өөрчлөхийг сурталчилсан,
 - Фашизм, неофашизмыг сурталчилсан,
 - Үндэстэн болон хувь хүнийг үндэс, гарлаар нь гутаан доромжилсон,
 - Үндэсний болон шашны ариун нандин зүйлсийг үл хүндэтгэх, гутаах, сүйтгэх явдлыг сурталчилсан,
 - Хувь хүнийг доромжилсон, хүнийг биеийн болон сэтгэцийн хөгжлийн бэрхшээлээр нь дайруулан доромжилсон,
 - Эцэг, эхээ үл хүндэтгэх, үл тоомсорлохыг сурталчилсан,
 - Хар тамхи, мансуурал, архидалт болон бусад хортой зуршлийг сурталчилсан зэрэг болно.

Хэдийгээр хуулиар зохицуулах харилцааг ийнхүү томъёолсон боловч хуулийн заалтууд нь үндсэндээ эротик болон сексийн шинжтэй бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, тараахтай холбоотой асуудлыг дагнан зохицуулсан байна гэж болохоор байгаа юм.

Тухайлбал, хуулийн гол зүйлүүд нь:

Нийгмийн ёс суртахуунд сөргөөр нөлөөлөх мэдээллийн бүтээгдэхүүний эргэлтийг төрөөс зохицуулах үндсэн чиглэлүүд; Порнографийн шинжтэй бүтээгдэхүүний борлуулалтыг хориглох; Насанд хүрээгүй хүүхдийг эротик болон сексийн шинжтэй бүтээгдэхүүний хортой нөлөөллөөс хамгаалах; Эротик болон сексийн шинжтэй бүтээгдэхүүнийг тараах; Эротик болон сексийн шинжтэй бүтээгдэхүүний борлуулах үйл ажиллагааг лицензжүүлэх нөхцөл, журам; Эротик болон сексийн шинжтэй бүтээгдэхүүн, үзвэрийг бүртгэх, экспертиз хийх үйл ажиллагаа; Эротик болон сексийн шинжтэй хэвлэмэл бүтээгдэхүүнийг тараах, худалдах нөхцөл; Эротик болон сексийн шинжтэй үзвэрийн арга хэмжээ явуулах, зохион байгуулах журам; Эротик элемент агуулсан бүтээгдэхүүнийг олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслээр үзүүлэх нөхцөл, журам; Эротик болон сексийн шинжтэй бүтээгдэхүүн борлуулах рекламн үйл ажиллагаа; гэсэн зүйлүүд байна.

Хуулийн үлдсэн бусад заалт нь нийгмийн ёс суртахууныг хамгаалах хяналт, шалгалт; нийгмийн ёс суртахууныг хамгаалах, сексийн шинжтэй бүтээгдэхүүний борлуулалт, үзвэрийн арга хэмжээний асуудлаар Украйны төрийн дээд байгууллагуудын бүрэн эрх; Нийгмийн ёс суртахууныг хамгаалах Украйны Үндэсний экспертийн комиссийн статус; Нийгмийн ёс суртахууныг хамгаалах Украйны Үндэсний экспертийн комиссийн

үйл ажиллагааны зохион байгуулалтын зарчмууд; Нийгмийн ёс суртахууныг хамгаалах Украйны Үндэсний экспертийн комиссийн хариуцах ажлын хүрээ; Эротик болон сексийн шинжтэй бүтээгдэхүүн, үзвэрийн арга хэмжээнд экспертиз хийх журам гэсэн зүйлүүдээс бүрдэж байна.

Украйн улсын “Нийгмийн ёс суртахууныг хамгаалах тухай хууль”- ийн заалтууд, сексийн шинжтэй бүтээгдэхүүн борлуулах, үзвэрийн арга хэмжээ зохион байгуулах нөхцөлийг зөрчсөн болон порнографийн шинжтэй бүтээгдэхүүн түгээсэн этгээдэд Украин улсад үйлчилж буй хууль тогтоомжоор иргэний, сахилгын, захиргааны болон эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэнэ. Энэ хуулийн заалтыг зөрчсөн төрийн байгууллага, нутгийн захиргааны байгууллага, олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслийн албан тушаалтан, өмчийн бүх хэлбэрийн байгууллагууд, хуулийн этгээд, иргэний үйлдлийг шүүхийн журмаар хэлэлцэн хариуцлага онооно.

Нийгмийн ёс суртахууныг хамгаалах Үндэсний экспертийн комисс.

Тус Комиссийг 2004 онд Украйны Сайд нарын кабинетийн тогтоолоор байгуулжээ.¹⁰⁷ Комисс нь байнгын үйл ажиллагаатай төрийн экспертиз, хяналтын байгууллага юм. Комиссийн үндсэн чиг үүрэг нь:

- Эротик болон сексийн шинжтэй бүтээгдэхүүн, үзвэрийн арга хэмжээ, хүчирхийлэл, порнографийн элемент агуулсан бүтээгдэхүүнд экспертиз хийх;
- Нийгмийн ёс суртахууныг хамгаалах салбарт гарч буй процесс, чиг хандлагад анализ хийх, төрийн болон нутгийн захиргааны байгууллагад нийгмийн ёс суртахууныг хамгаалах талаар эрх зүйн зохицуулалтаа боловсронгуй болгоход туслах;
- Нийгмийн ёс суртахууныг хамгаалах хууль тогтоомжийн биелэлтэнд хяналт тавих зэрэг болно.

Тус Комиссийг байгуулсан болон явуулж буй үйл ажиллагаа нь анхнаасаа олон нийтийн зүгээс ихээхэн эсэргүүцэлтэй тулгарч иржээ. Утга зохиол судлаачид, урлагийн нэрт зүтгэлтнүүдийн саналыг үл хайхран Шевченкогийн нэрэмжит шагналт, нэрт зохиолч Олеся Ульяненкогийн бүтээлүүдийг порнограф гэж үзсэн, интернетийн олон сайтуудын ресурсийг хуулийн хүрээнд порнограф гэж нотолж чадаагүй боловч хаасан зэрэг үйлдлээрээ олон улсын хүний эрхийн байгууллагуудын зүгээс шүүмжлэлд өртөөд байгаа байгууллага юм.

2. Олон нийтийн аюулгүй байдлын талаарх эрх зүйн зохицуулалт

Америкийн Нэгдсэн Улс

АНУ-д Public safety гэсэн ойлголтыг олон нийтийн аюулгүй байдалд аюул учруулах байгалийн болон хүний хүчин зүйлээс хамаарсан аливаа үйл явдлаас урьдчилан сэргийлэх, хамгаалах явдал гэж ерөнхийд нь тодорхойлдог. Гэхдээ муж улс, хотууд, бүс нутаг, суурин газруудад өөр өөрөөр тодорхойлон, үүндээ үндэслэн төрийн болон нутгийн захиргааны байгууллагууд, мөн бусад аливаа байгууллагын олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангахтай холбоотой эрх, үүргийг тодорхойлдог байна. Олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах холбоо, мэдээллийн систем, иргэний хамгаалалт, онцгой байдлын менежмент, хүнсний аюулгүй байдал, байгалийн гамшиг, орон байрны аюулгүй байдал, эрүүл мэнд, хувийн хамгаалалтын хэрэгсэл, замын хөдөлгөөний аюулгүй байдал, олон нийтийн аюулгүй байдлын сүлжээ, инженерийн байгууламжийн аюулгүй байдал гэх мэт асуудлыг үүнд багтаан ойлгодог байна.

¹⁰⁷Положение о Национальной экспертной комиссии Украины по вопросам защиты общественной морали - постановление КМУ от 17 ноября 2004 № 1550

Нөгөө талаас Public safety гэж нийгмийн гишүүн бүрийн тайван, аюулгүй байх нөхцлийн хангахтай холбоотой шинжлэх ухаан, менежмент, техникийн цогц ойлголт гэж үздэг.

АНУ-ын Холбооны болон муж улсуудын Засгийн газрууд, хот, суурин газрын нутгийн захиргааны байгууллагууд нийт иргэдээ хувийн болон олон нийтийн аюулгүй байдалтай холбоотой мэдээллээр бүрэн хангах үүрэгтэй бөгөөд иргэн бүр эдгээр байгууллагын албан ёсны сайтад хандан өөрийн e-mail хаягаа бүртгүүлэн гэмт хэрэг, хэрэглэгчийн эрх ашгийг хамгаалах, байгалийн гамшиг, онцгой байдал, хууль, эрх зүй, эрүүл мэнд, аюулгүй байдлын асуудлаар байнга мэдээлэл авах боломжтой¹⁰⁸. Мөн аль ч иргэн, байгууллага онлайн хэлбэрээр бүртгүүлэн олон нийтийн аюулгүй байдлын шалгалт (Public Safety Testing) хийлгэж болдог¹⁰⁹.

АНУ-д олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах үндсэн үүргийг гүйцэтгэхэд захиргаа, санхүү, техникийн үйлчилгээ, дэмжлэг үзүүлдэг байгууллагуудын үйл ажиллагаанд туслах, зохицуулах үүрэг бүхий толгой агентлаг болох Олон нийтийн аюулгүй байдлын департамент (Department of Public Safety буюу Office of Public Safety) муж улсын засгийн газар, нутгийн захиргааны байгууллага бүрт байдаг. Уг департаментад доорх байгууллагууд (гэхдээ муж улс, орон нутаг бүрд тухайн газрын хуулиас хамааран ялгаатай байж болно) харьяалагдана:

- Гал түймрийн аюулаас урьдчилан сэргийлэх, унтраах болон аврах үйл ажиллагаа явуулдаг албад,
- Эмнэлгийн яаралтай тусламж үзүүлэх албадын тээвэрлэх хөдөлгөөнийг хангах,
- Цагдаа болон лицензтэй хамгаалалтын албад: гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох, мөрдөх, Гэмт хэргийг зогсоох хөтөлбөрийн хүрээнд ажилладаг иргэний харуул,
- Онцгой байдлын харилцаа, холбоо,
- Онцгой байдлын албад: байгалийн гамшиг, сүйрэл, олныг хамарсан арга хэмжээ, онцгой байдал,
- Хуулийн хэрэгжил, хяналт: голчлон барилгын хийц, цахилгааны аюулгүй байдал,
- Амьтны хяналтын албад,
- Тээврийн хэрэгслийн департамент: жолоочийн лиценз, машины дугаар.

Оросын Холбооны Улс

ОХУ-д нийгмийн аюулгүй байдлыг үндэсний аюулгүй байдлын нэг хэсэг бөгөөд юуны өмнө улс орны дотоод байдлаас үүдэлтэй нийтийг хамарсан аюул, заналхийллээс хувь хүн, нийгэм, төр улс хэрхэн хамгаалагдсан түвшингээр илэрхийлэгдэнэ гэж үздэг. Өөрөөр хэлбэл, нийгмийн аюулгүй байдал нь хууль, эрх зүйн акт, зан заншил, уламжлалын дагуу тогтсон хэм хэмжээ бүхий нийгмийн хэвийн харилцаа юм. Ийм харилцаа нь хувь хүн, нийгэм бүхэлдээ аюулгүй, амар амгалан амьдрах нөхцлийг бүрдүүлдэг гэсэн ойлголт түгээмэл байдаг ба нийгмийн аюулгүй байдлыг илэрхийлэх үзүүлэлтэд гэмт хэрэг, дэг журмын зөрчлөөс гадна хувь хүн, нийгэм нь байгалийн гамшиг, хүний хүчин зүйлээс хамаарсан сүйрлээс (Industrial disaster, техногенная катастрофа) хамгаалагдах түвшинг мөн хамруулдаг.

Хүний амьдрах орчин амар тайван, нийгэм эмх журамтай, аюулгүй байх нөхцлийг хангахад чиглэгдсэн үйл ажиллагааны эрх зүйн үндсийг ОХУ-ын Үндсэн хууль, Холбооны хуулиуд, Ерөнхийлөгчийн зарлиг, ОХУ-ын Засгийн газрын тогтоол, яам, газруудын тушаал, захирамж, заавар, ОХУ-ын субъектууд, орон нутгийн засаг захиргааны эрх зүйн баримт бичгүүд зэрэг олон эрх зүйн актууд бүрдүүлнэ.

¹⁰⁸<http://www.usa.gov/Citizen/Topics/PublicSafety.shtml>

¹⁰⁹<http://www.publicsafetytesting.com/>

ОХУ-ын нийгмийн амьдралын аюулгүй байдлыг хангахад чиглэгдсэн эрх зүйн гол дараах хуулиуд үйлчилдэг. Үүнд:

1. 1994 онд батлагдсан “Байгалийн болон хүний хүчин зүйлээс хамаарсан онцгой байдлын үед хүн ам, газар нутгийг хамгаалах тухай”¹¹⁰ Холбооны хууль нь байгалийн болон хүний хүчин зүйлээс хамаарсан онцгой байдлын үед ОХУ-ын нутаг дэвсгэр дээр байгаа ОХУ-ын иргэн, гадаадын харьяат, иргэний харьяалалгүй хүн, бүх газар нутаг, үйлдвэрлэл, нийгмийн зориулалттай объект, байгаль орчныг хамгаалах эрх зүй-зохион байгуулалтын хэм хэмжээг хуульчилжээ.
2. 1998 онд батлагдсан “Иргэний хамгаалалтын тухай”¹¹¹ Холбооны хууль нь иргэний хамгаалалтын зорилтууд, тэдгээрийн хэрэгжүүлэх эрх зүйн үндэс, ОХУ-ын төр, засаг, орон нутгийн байгууллага, Холбооны Улсуудын төрийн болон нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын эрх мэдэл, өмчийн хэлбэрээс үл хамааран бусад байгууллагын эрх хэмжээ, иргэний хамгаалалтын арга хэрэгсэл, хүчин чадлыг хуульчилсан.
3. 2003 онд батлагдсан “Онцгой байдлаас сэрэмжлэх, түүний хор хөнөөлийг арилгах төрийн нэгдсэн тогтолцооны тухай”¹¹² ОХУ-ын Засгийн газрын 794 дүгээр тогтоол зэрэг болно.

ОХУ-ын Дотоод хэргийн яамны Нийгмийн хэв журам сахиулах ба ОХУ-ын субъектуудын гүйцэтгэх засаглалын байгууллагын хамтын ажиллагааг зохицуулах Ерөнхий газар нь¹¹³ нийгмийн хэв журам сахиулах, нийгмийн аюулгүй байдлыг хангах, энэ чиглэлээр ОХУ-ын субъектуудын гүйцэтгэх засаглалын байгууллагын хамтын ажиллагааг зохицуулах үйл ажиллагааны талаарх төрийн бодлогыг боловсруулах, хэрэгжүүлэх, энэ асуудлаар хууль, эрх зүйн зохицуулалт хийх тус яамны чиг үүргийг хэрэгжүүлдэг байна.

ОХУ-ын Захиргааны Хуульд¹¹⁴ хууль сахиулах байгууллагуудын мансууруулах бодисын хууль бус эргэлт, тээврийн хэрэгсэл, замын хөдөлгөөний аюулгүй байдал, худалдаа, удирдлага, нийгмийн дэг журамтай холбоотой хэрэг зөрчлийг хянан шалгах эрх хэмжээг хуульчилсан.

Түүнчлэн ОХУ-ын Дотоод Хэргийн Яам 2013 оны 3 сард ОХУ-ын Засгийн газраас баталсан “Нийгмийн дэг журмыг хангах, гэмт хэрэгтэй тэмцэх” Төрийн хөтөлбөрийг¹¹⁵ хариуцан хэрэгжүүлдэг.

3. Олон нийтийн хэв журам, аюулгүй байдлыг хангахад иргэдийн оролцоо

Олон оронд нийгмийн хэв журам, аюулгүй байдлыг хангах ажилд иргэдийн оролцоог чухалчлан үздэг байна.

Германд гэмт хэргийн тоо ихээр нэмэгдэж байсан 1990-ээд онд олон нийтийн санаачлага, хөдөлгөөн өрнөж, иргэд өөрсдийнхөө аюулгүй байдлын төлөө цагдаагийн байгууллагад туслахаар нэгджээ. Энэ санаачлагын дагуу “Анхаар! Сонор сэрэмжтэй хөрш” гэдэг хөтөлбөр хэрэгжих болсон юм. Хөтөлбөрийн гол санаа нь хамтын аюулгүй байдлынхаа төлөө хөршүүд нэгдэх хэрэгтэй гэсэн санаа юм. Энэ хөтөлбөр анхнаасаа олон нийтийн зүгээс ихээхэн дэмжлэг авч, цаашлаад хөтөлбөрийг Германы хотуудын холбоо, Хотын

¹¹⁰Закон РФ «О защите населения и территорий от чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера» 68 - ФЗ от 21.12. 1994 г. <http://base.garant.ru/>

¹¹¹Закон РФ «О гражданской обороне» 28 - ФЗ от 12.02.1998 г. Мөн тэнд

¹¹²Постановление Правительства РФ «О государственной системе предупреждения и ликвидации чрезвычайных ситуаций» от 30 декабря 2003 г. N 794.

¹¹³Главное управление по обеспечению охраны общественного порядка и координации взаимодействия с органами исполнительной власти субъектов Российской Федерации Министерства внутренних дел Российской Федерации

¹¹⁴Административный Кодекс (Кодекс об Административных Правонарушениях). <http://www.adminkodeks.ru/>

¹¹⁵Государственная программа Российской Федерации «Обеспечение общественного порядка и противодействие преступности». <http://mvd.ru/documents/>

зөвлөлүүдийн холбоо, цагдаагийн байгууллага, даатгалын конторууд хүчтэй дэмжсэн байна. Иргэн бүр оршин суугаа газрынхаа амгалан тайван байдлалд анхаарал тавих, гаднын үл таних хүмүүсээс өөрийн гэрээ хамгаалах, тэднийг шалгах, машинных нь дугаарыг тэмдэглэж авах, тухайн нутаг дэвсгэрт ирсэн зорилго, шалтгааныг нь тодруулах зэрэг дадал зуршилтай болох хэрэгтэй гэдгийг тэдэнд ойлгуулахад хөтөлбөр чиглэсэн байна. Мөн зарим жижиг хотод иргэдийн сайн дурын нөхөрлөлийн гишүүд амьдран байгаа орчиндоо эргүүл хийх болсон байна. Хөтөлбөр одоо ч амжилттай хэрэгжиж байна.

Израиль улсад иргэдийн өөрийгөө хамгаалах систем сайтар төлөвшин тогтсон байна. Мэдээж энэ нь байнга терроризмын заналд байдаг энэ улсын онцлогтой холбоотой. 1955 онд батлагдсан Террорын хохирогчийн даатгалын тухай хуульд террорист үйлдлээс урьдчилан сэргийлэх иргэний үндсэн үүргийг зааж өгснөөс үүдэн иргэдийн өөрийгөө хамгаалах систем бүрэлдэн тогтож иржээ. Иргэд сэжиг бүхий этгээдийн талаар цагдаагийн байгууллагад заавал мэдэгдэх ёстойгоор зогсохгүй өөрсдийн ажлын онцлогоос шалтгаалан тэднийг нэгжих, орчин тойрондоо аюул учруулахгүйгээр саатуулах үүрэг ч хүлээдэг. Жишээлбэл, нийтийн тээврийн автобусанд орж ирж байгаа араб хүнийг жолооч нь нэгжих үүрэгтэй байна. Мэдээж хүн амыг терроризмаас хамгаалах нь засгийн газрын байгууллагууд, тусгай албадын үүрэг боловч иргэдэд ийнхүү үүрэг хүлээлгэсэн нь тэдний зүгээс төрийн байгууллагууд, тусгай албадад тавих шаардлагыг өндөржүүлдэг байна.

АНУ-д хэрэгждэг “Гэрчийг хамгаалах хөтөлбөр”-ийн хүрээнд сайтар төлөвлөсөн мэдээллийн урсгалыг иргэдэд чиглүүлэн хүргэж, иргэдийн зүгээс хууль хамгаалах байгууллагуудтай хамтран ажиллах, тэдэнд туслах сэдлийг бий болгоход ихээхэн анхаардаг байна. Уг хөтөлбөрийн дагуу гэмт хэрэгтнийг илрүүлэхэд тус болж гэрчийн мэдүүлэг өгсөн хүн гэмт хэрэгтний хамсаатнуудын зүгээс ирж болох өшөө авалтаас сэргийлэхийн тулд нэр, овог, оршин суух газар, ажлаа өөрчилж болох бөгөөд баримтаар баталгаажсан өөрийн шинэ намтрыг бүтээлгэх, шаардлагатай гэвэл гадаад дүр төрхөө өөрчилж болдог. Энэ бүхнийг улсын төсвийн хөрөнгөөр, төрийн байгууллагуудын тусламжтайгаар хийнэ.

Уг хөтөлбөрийн тухай хуулийг батлан гаргахын өмнө улс орон даяар өргөн хүрээтэй хэлэлцүүлэг явагдаж, тоо томшгүй олон тогтоонд иргэд оролцож, олон тооны кино дэлгэцээр гарч ихээхэн маргаан дагуулж байсан боловч энэ бүхний эцэст америкчууд үнэндээ зөвхөн өөрсдөөс нь хамаарах энэ асуудлыг ойлгож мэдэрсэн юм. Мэдээж аливаа ардчилсан оронд ямар ч хүн гэрчийн мэдүүлэг өгөхгүй байх эрхтэй, тэр байтугай түүний өгөх мэдүүлэг нь гэмт хэрэгтнийг илрүүлэх цорын ганц боломж байсан ч энэ эрхээ эдлэх эрхтэй. Мэдүүлэг өгөхгүй байх үндсэн шалтгаан нь гэмт хэрэгтний хамсаатнуудын зүгээс ирж болох өшөө авалт. Гэхдээ баригдаагүй, чөлөөтэй байгаа гэмт хэрэгтэн бол бүх нийгэмд учрах аюул. Зөвхөн тодорхой нэг иргэний оролцоотойгоор л энэ асуудлыг шийдэж болно гэдгийг урт хугацаагаар өрнөсөн энэхүү хэлэлцүүлгийн явцад нийгмийн гишүүн бүрт ойлгуулж чадснаар бүх ард түмний дэмжлэгийг авч, гэрчийг хамгаалах хөтөлбөр батлагдан гарчээ. Ийнхүү аль ч америк хүн хувийн аюулгүй байдалдаа санаа зовохгүйгээр иргэний үүргээ биелүүлэх боломж бүрджээ.

ОХУ-д олон нийтийн аюулгүй байдал, дэг журмыг хангахад иргэдийн оролцоог бүх талаар дэмждэг ба Холбооны субъектуудад “Нийгмийн дэг журмыг хангахад иргэдийн оролцооны тухай” хууль үйлчилдэг бол Холбооны түвшинд ийм хуулийн төслийг ОХУ-ын Төрийн Думд яг одоо хэлэлцэж байгаа юм.

* * *

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

1. The Crime and Disorder Act 1998. <http://www.legislation.gov.uk>
2. Anti-social Behaviour Act 2003. <http://www.legislation.gov.uk>
3. Правила общественного порядка в Риге. <https://www.riga.lv>
4. Закон Украины "О защите общественной морали. <http://www.4p.com.ua/>
5. Положение о Национальной экспертной комиссии Украины по вопросам защиты общественной морали - постановление КМУ от 17 ноября 2004 № 1550. <http://www.4p.com.ua/>
6. Закон РФ «О защите населения и территорий от чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера» 68 - ФЗ от 21.12. 1994 г. <http://base.garant.ru/>
7. Закон РФ «О гражданской обороне» 28 - ФЗ от 12.02.1998 г. <http://base.garant.ru/>
8. Постановление Правительства РФ «О государственной системы предупреждения и ликвидации чрезвычайных ситуаций» от 30 декабря 2003 г. N 794. gochs.info
9. Государственная программа Российской Федерации «Обеспечение общественного порядка и противодействие преступности». <http://mvd.ru/documents/>